

کشاورزی و گردشگری (رهیافتی برای کسب درآمد مازاد)

دکتر جعفر جوان
استاد گروه جغرافیا دانشگاه فردوسی مشهد
مهدی سقایی
دانشجوی دکتری دانشگاه فردوسی مشهد

چکیده

در جهان معاصر رویکرد به گذارهای اقتصادی پیرامون قانون کالایی ارزش به قانون ساختاری ارزش، برای گردشگری در روندی از سرمایه‌داری سازمان‌نیافته این فرصت را مهیا نموده که در دستیابی به فضاهای درون متنی در شناسایی پتانسیل‌های بهره‌بردار گردشگری و با تجدید ساختاری در روند گردش‌گری، رویکردی رابه تسخیر فضاهای متفاوت شکل دهد. در این میان رویکرد فضایی به گردشگری بازتابنده الگوها و گونه‌هایی از جریان گردشگری می‌باشد که میل به تقاضای برآورد آنها بین گردشگران فزونی گرفته است. از این‌رو پردازش این رویکرد گردشگری در فضاهای متنی و فرامتنی ضروری گردیده است تا از یک‌سو برآورد توسعه در فضاها انجام گرفته و از دیگر سو، سودمندی و ناسودمندی آن برای ساکنان محلی بازشناخته شود. در این مقاله گردشگری کشاورزی به عنوان یک گونه از گردشگری در الگوی فضایی گردشگری روستایی و آثار مختلف آن مورد بررسی قرار می‌گیرد.

واژگان کلیدی : کشاورزی، توریست، فضای متنی و فرامتنی، توسعه توریست کشاورزی .

مقدمه

با گذار از نگرش تک محور پیرامون مدرنیزاسیون^۱ در عصر پسامدرن و پذیرش تعامل خرده فرهنگ‌ها، انباشت سرمایه فرهنگی در جوامع مختلف، در برکنشی از پایان گسست‌های معرفت‌شناختی تمایز امر اقتصادی و اجتماعی، شکل گرفت. در این انباشت فرهنگی هدف غایی زندگی از خرسندی با تاخیر به رضایت فوری تغییر کرده است. اخلاق رضایت‌شغلی جایگزین اخلاق کار شده و مرزهای فراغت نفوذناپذیر تلقی گردید (گیبیتز، ۱۳۸۱، ۹۵). اوقات فراغت در پس‌زمینه‌های گردش‌گری به عنوان حق، نه پاداش محسوب گردید و به پایه‌های زندگی و هستی بدل گشت. گردش‌گری در این راستا به عنوان یکی از تجلیات بارز عصر پسامدرن، فرآیندی را از مجموعه عوامل اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و محیطی در بسیاری از سطوح سبک‌مندی زندگی در چارچوب هستی‌شناختی سبب شده است (پاپلی یزدی، ۱۳۸۲، ۳۸). از این‌رو گردش‌گری پیرامون اوقات فراغت مرزها را در نوردیده و یکی از ابعاد مثبت جهانی‌شدن رخ نموده است که در روندی از پردازش فضایی بر ویژگی‌ها و جذابیت‌های محلی‌شدن^۲ تاکید می‌کند (Holjeva, 2003, 131). فعالیت‌های گردش‌گری نیز در عصر پسامدرن دستخوش تجدید ساختار با اهمیتی گردیده است. جریان گردش‌گری در این تجدید ساختار میل به تطبیق با شرایط بومی‌شدن دارد؛ که در آن گردش‌گر و میزبان در دوسویه جریان گردش‌گری به وظایف و انتظارات خود نسبت به هم آگاه بوده و به آن احترام می‌گذارند. این خود به شکل‌گیری جریان گردش‌گری مطبوع منتهی گردیده است (Stambolis, 2003, 36-37). از همین‌روست که سیاست‌ها در

^۱ -Modernization

^۲ - localization

دهه‌های اخیر به توسعه گردش‌گری به عنوان یکی از شیوه‌های مبارزه با بیکاری و ایجاد درآمد تاکید می‌نمایند که در فراسوی درگیری‌های حاصل از تخصصی‌شدن فزاینده و نگرش تولیدی به گردش‌گری، اهمیت انعطاف‌پذیری جانشینی بین گردش‌گری و دیگر کالاها را مدنظر دارند (lanza, ۲۰۰۳, ۳۲۰).

گردش‌گری در یک کلیت اقتصادی، جریانی از حرکت به سمت اقتصاد خدماتی - اطلاعاتی، عصر حاضر می‌باشد که در رویکردی نوین به فضاهای جغرافیایی در چارچوب سرمایه‌داری سازمان‌نیافته، تمامی عرصه‌های موجود را برای ادغام در چرخه مصرف، در رهیافتی از شیوه تولید پسافوردیسم و اقتصاد نامتمرکز چند پارادایمی، پیرامون گردش‌گری پردازش می‌کند. در این میان نواحی روستایی از جمله فضاهای مدنظر گردش‌گری در این روند پردازش شده می‌باشند. هرچند کنش‌پذیری انسان و محیط در قالب تکنولوژیکی و مدیریتی، اقتصاد نواحی روستایی را شکل داده که بیشتر وابسته به زمین است ولی بر کنش کشاورزی در نواحی روستایی دستخوش تحولات بسیاری گردیده است. راهکارهای مختلفی که در نواحی روستایی، به اجرا گذاشته شده سعی بر آن داشته تا با تاثیرگذاری در کشاورزی به عنوان منبع اصلی درآمد، سطح رفاهیت ساکنان روستاها را افزایش دهد. روند مدرنیزاسیون یکی از راهکارهایی بوده که در تبلوری از انقلاب سبز افزایش محصولات کشاورزی را سبب گردید. اما نوسان قیمت‌ها و مازاد تولید همراه با دیگر آثار رکودی، اقتصاد روستایی را بسیار شکننده نموده و گاه رکودی دائمی را بر آن تحمیل کرده است. بر این مبنا چالش‌های سرمایه‌داری در عصر پسامدرن رویکرد به تنوع‌بخشی اقتصاد روستایی و ساماندهی فضایی این نواحی را برای افزایش درآمد و اشتغال و به تبع افزایش سطح رفاهیت روستائیان می‌باشد. در این میان گردش‌گری به عنوان یک الگوی

فضایی در تنوع‌بخشی به اقتصاد روستایی در برگیرنده پردازش عرصه‌ها و جاذبه‌های نواحی روستایی برای جذب گردش‌گر است که خود گونه‌های مختلفی را پیرامون عرضه محصول گردش‌گری روستایی در برمی‌گیرد. این خود در رابطه مستقیم با کشاورزی به عنوان منبع اصلی درآمد روستا، تلفیقی را رقم می‌زند که سودمندی دوسویه آن در روندی پردازش شده از جریان گردش‌گری در مزارع و زمین‌های کشاورزی تبلور می‌یابد. این در حالی است که امروزه بسیاری از نواحی روستایی به علت جذابیت‌های خاص خود پذیرای بسیاری از گردش‌گران در تعطیلات مختلف در طول سال از مناطق شهری می‌باشند (مطیعی لنگرودی، ۱۳۷۵، ۷۸). از این‌رو گردش‌گری در نواحی روستایی در عبور از نگرش تک‌محور توسعه و در پی‌گیری رهیافت پسا‌فوردیسم، در گونه‌های مختلف خود علاوه بر حفظ ارتباط بین مقوله توسعه روستایی و کشاورزی در میانه تلفیق آن‌ها، رویکرد متفاوتی را در کارکرد اقتصاد روستایی شکل می‌دهد.

یک الگوی فضایی گردش‌گری

گردش‌گری به عنوان محصولی عرضه شده برای گذران اوقات فراغت، با انگیزه‌های خاص پیرامون مکان و ابژه‌هایی همچون فعالیت مرتبط با گردش‌گری، تبلور فضایی می‌یابد که اهمیت سازه‌واری آن وابسته به پردازش الگوهای فضایی خاص پیرامون «جا» های گردش‌گری در مقاصد می‌باشد (Grang, 1999, 240). گردش‌گری در تبلور فضایی خویش در برگیرنده الگوهای سه‌گانه‌ای است که در عینیت‌یافتگی خود گردش‌گری در نواحی شهری، روستایی و طبیعی را شکل می‌دهد. این الگوهای فضایی امر شناخت، گونه‌شناسی و برآورد نیازها و انتظارات را تسهیل می‌کند و در ترسیم مقاصد جدید و سنتی به عنوان رکن اصلی فعالیت

گردش‌گری پیرامون بازاریابی (Meethan, ۲۰۰۱, ۳۱) نقش بااهمیتی را دارا می‌باشند. این در حالی است که یک تجربه گردش‌گری در رابطه با انتظارات و انگیزش‌های شکل‌گرفته، درک و دانش گردش‌گران را پیرامون الگوهای فضایی گردش‌گری در نواحی مختلف رقم می‌زند (Ryan, ۱۹۹۶, ۳۶). درک الگوهای فضایی گردش‌گری تصدیق فضای جغرافیایی را به عنوان چارچوبی از نشانه‌شناسی، باز تولید فضای انسانی و فهم ارتباط آن را با جریان‌های جهانی ضروری می‌سازد (Dematties, ۲۰۰۱, ۱۲۰). از این‌رو الگوهای فضایی گردش‌گری به عنوان مرجعی از نشانه‌ها مطرح می‌باشند که می‌توان بر پایه آن‌ها در چارچوب نگرشی پساتوسعه‌ای (Peet, ۱۹۹۹, ۱۵۲) در راستای سه رکن اقتصاد گردش‌گری یعنی گردش‌گر، بنگاه گردش‌گری و جوامع محلی برنامه‌ریزی نمود (صباع کرمانی، ۱۳۸۰، ۳۲۳) و رفاه و اشتغال را در چارچوب صادرات فضایی گردش‌گری برای ساکنان آن به ارمغان آورد.

الگوهای فضایی گردش‌گری به عنوان دست‌آورد ساختارشکنی گردش‌گری انبوه در عینیت‌یافتگی فضایی خود در ابعاد محلی‌شدن و مقیاسی از میکرو گردش‌گری دربرگیرنده نواحی روستایی است که در یک کلیت فضایی پیوند جاهای گردش‌گری را در نواحی روستایی یک منطقه ساماندهی می‌کند. این الگوی فضایی به عنوان گردش‌گری روستایی در دوسویه یک جریان اقتصادی از یک‌سو ساختار شکنی رویکرد به روستا را پیرامون گذران اوقات فراغت باز می‌نماید و از دیگرسو نشان از تجدید ساختاری حیاتی در خلق رهیافتی برای کارکردهای چندگانه و گذار از نگرش تک‌محور توسعه اقتصادی نواحی روستایی دارد. توجه به نواحی روستایی به عنوان مقاصد گردش‌گری به مفهوم خاص، یعنی شکل‌گیری گردش‌گری روستایی به عنوان یک الگوی فضایی، در چند دهه اخیر

به شدت مورد توجه قرار گرفته است. به گونه‌ای که گردش‌گری روستایی امروزه یکی از مردمی‌ترین اشکال گردش‌گری محسوب می‌شود. براساس گزارش سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) در ایالات متحده آمریکا در سال ۱۹۹۲ بیشتر از ۷۰ درصد جمعیت از تفریحات روستایی برخوردار گردیده‌اند (شارپلی، ۱۳۸۰، ۵). این خود سبب آن گردیده که با توجه به رکود اقتصاد روستایی، گردش‌گری در نواحی روستایی به عنوان یک فرصت برای مهیا کردن زمینه‌های پویایی اقتصادی مطرح باشد؛ که می‌تواند نواحی روستایی را توسعه دهد. بر این مبنا تمرکز بر استراتژی توسعه گردش‌گری در نواحی روستایی اهمیت دوچندان یافته است (Gartner, ۱۹۹۶, ۱۹۸). گردش‌گری روستایی به عنوان راهبردی برای توسعه به دلیل اقتصادی و با توجه به کاهش سود فعالیت‌های کشاورزی، جایگزینی مناسب برای آن است. براین مبنا دلیل اصلی توسعه گردش‌گری روستایی غلبه بر پایین بودن سطح درآمد و ارائه فرصت‌های جدید شغلی و تحولات اجتماعی ناشی از آن در جامعه روستایی است (Oppermann, ۱۹۹۶, ۸۵).

به طور کلی گردش‌گری روستایی از یک سو قابلیت اقتصاد سرمایه‌داری را در تصرف فضاها و ادغام آن‌ها را در چرخه مصرف باز می‌نماید که در آن راهبرد کالایی شدن نواحی روستایی به عنوان بخشی از اقتصاد زیباشناختی معاصر محسوب می‌گردد (Kneafsey, ۲۰۰۱, ۷۶۳). از دیگر سو گردش‌گری روستایی نتیجه یک مفهوم فراگیر از گریزهای شهری است که در سیطره سرمایه‌داری رهیافت پساوردیسم را در عبور از نگرش تک‌محور در نواحی روستایی، در قالب کنش‌پذیری اقتصادی-اجتماعی که می‌تواند زمینه‌ساز درآمد و اشتغال باشد در تلفیق با صنعت زمین‌داری به اجرا می‌گذارد (Hell, ۱۹۹۹, ۱۹۵). این در حالی است که نقش دولت‌ها نیز به سمت کمک به توسعه محیط‌های بزرگ با توجه به

چارچوب سیاست‌های اجتماعی و رویکردهای اقتصاد سیاسی سوق یافته است (Long, ۱۹۹۴, ۱۶۲). در این راستا رویکرد تلفیقی چند بعدی در اقتصاد روستایی از سوی دولت‌ها با توجه به جریان سرمایه شکل می‌گیرد و دولت‌ها، به خصوص در گام اول کشورهای توسعه‌یافته در قالب طرح‌ها و برنامه‌های مختلفی این استراتژی را دنبال می‌کنند. ارائه طرح لیدر^۱ از سوی اتحادیه اروپا در سال ۱۹۹۰ که بر پایه اهداف خود، گسترش گردش‌گری را در نواحی روستایی مدنظر داشته و در حال حاضر تحت عنوان لیدر ۲ دنبال می‌شود، در راستای رهیافت یادشده می‌باشد. در طرح لیدر نمونه‌ای از اقدامات دولت‌ها در تلفیق، تنوع و پویایی اقتصاد روستایی است که قصد دارد توسعه روستایی را با در نظر گرفتن بخش‌های محلی و حمایت آن‌ها وسعت دهد (شارپلی، ۱۳۸۰، ۳۹).

با توجه به آنچه ذکر گردید، گردش‌گری روستایی در دنیای امروز به عنوان یکی از بخش‌های مهم فعالیت اقتصادی محسوب می‌شود. این فعالیت اقتصادی از دیدگاه‌های مختلفی مورد توجه است. هرچند سرمایه‌داری در لایه‌های زیرین آن به خوبی در تصرف فضا نقش اصلی را ایفا می‌کند ولی از آنجا که در نواحی روستایی مهاجرت شهری روبه‌تزايد بوده و فقر فرصت‌های اقتصادی مانع از افزایش فرصت‌های توسعه روستایی می‌شود، گردش‌گری روستایی می‌تواند با ایجاد اشتغال و درآمد و به طور کلی تنوع اقتصاد روستایی، فرصت‌های اقتصادی را افزایش داده و اجازه دهد که روستائیان در محل‌های مناسب زندگی و قابل رشد روستایی باقی بمانند (Gartner, ۱۹۹۶, ۱۹۸). و از آنجا که ماهیت گردش‌گری ایجاد اشتغال و درآمد است برنامه‌ریزی و مدیریت گردش‌گری روستایی می‌تواند در بهبود یافتن کیفیت زندگی ساکنان محلی و افزایش درک آن‌ها از مکان را

^۱ - Leader

سبب شود (Beseulid, ۲۰۰۲, ۳۰۱). گردش‌گری روستایی به عنوان یک الگوی فضایی دربرگیرنده گونه‌های مختلفی از فعالیت‌های گردش‌گری با انگیزه‌های متفاوت است که در یک گونه‌شناسی از گردش‌گری روستایی رخ می‌نماید. در این میان تلفیق کشاورزی و گردش‌گری در نواحی روستایی و پردازش گردش‌گری کشاورزی^۱ به عنوان رهیافتی برای برکنش‌هایی پیرامون نقدینه‌سازی و ایجاد درآمد مازاد برای کشاورزان مطرح می‌باشد. از این‌رو بررسی گردش‌گری کشاورزی، به عنوان یک رهیافت موثر در پیشبرد اهداف توسعه روستایی اهمیتی دوچندان دارد.

کشاورزی و گردشگری

رکود اقتصادی ناشی از سیاست‌های تولید انبوه (فوردیسم) در زمینه کشاورزی روند دوسویه‌ای از جای‌گذاری اثرات مختلف در نواحی روستایی را سبب گردید. نگرش تک‌محور بر پایه سرمایه‌داری سازمان‌یافته، راهکار افزایش توسعه را در بالابردن ظرفیت تولید باز یافته و سبب شکل‌گیری کشاورزی سرمایه‌داری شد. در حالی که در فراگشت تولید محصولات کشاورزی مکانیزم عرضه و تقاضا، وابستگی بسیاری را به تنظیم بازار در چارچوب یارانه‌های دولت یافت، و تنظیم محور توسعه تنها حمایت بخش دولتی را باز طلبید. به عنوان مثال در اروپا به منظور حرکت به سوی توسعه بخشی اقتصاد مواد غذایی و کوشش برای دستیابی به اهداف آن به طور مطلوب، در کنار دیگر سیاست‌های کشاورزی اقدام به تدوین مقرراتی جهت تقویت قیمت و تنظیم مکانیزم بازار محصولات کشاورزی شد، تا بدین‌وسیله ضمن حرکت به سوی اهداف کشاورزی اروپا، روند تولید

^۱ - Agritourism

محصولات آن از نوسانات بازارهای بین‌المللی مصون ماند (خادم، ۱۳۷۵، ۱۳۱). این خود افزایش قیمت محصولات کشاورزی را در اروپا سبب گردید. هرچند افزایش تولید نیز به پرشدن ظرفیت‌های بازار منتهی شد، ولی سیاست‌های حمایتی مانع از کاهش قیمت‌ها براساس مکانیزم عرضه و تقاضا بود. وجود مازاد عظیم محصولات کشاورزی، خود احتیاج به یارانه‌های صادراتی را برای فروش محصولات در بازارهای بین‌المللی به وجود آورد (تقوی، ۱۳۷۹، ۹۳).

چالش‌های فروش محصولات در بازار بین‌المللی و دائمی در رقابت با دیگر تولیدکنندگان در مناطق مختلف سطوح قیمت‌ها را (به رغم حمایت‌های دولتی) گرفتار نوسان‌های مختلفی کرد و سبب گردید پویایی اقتصاد روستایی وابسته به زمین را به رکودی دائمی از چرخه یارانه‌های دولتی سوق دهد. در این میان تناقض سرمایه‌داری در پی کسب ارزش مبادله در مقیاس بزرگ‌تر، شرایط کیفی لازم را برای ایجاد ارزش مصرف و ثروت نادیده گرفت (پارسا، ۱۳۷۷، ۱۴۸). در این میان گرایش اقتصاد سرمایه‌داری به سوی سازمان‌نیافتگی، برگزشتن از این همانی تولید انبوه را سبب گردید که به خصوص به وسیله بحران‌های دهه ۷۰ میلادی بر سرمایه‌داری تحمیل شد. تجدید ساختار سرمایه‌داری ویژگی جدیدی را پیرامون فزون‌طلبی، گسترش‌پذیری و بسط‌یابندگی در چارچوب منطق شبکه‌ای سبب شد (کاستلز، ۱۳۸۰، ۴۸-۴۰) و شیوه تولید پساوردیسم به الگوی غالب در کنش‌پذیری اقتصاد سرمایه‌داری بدل گردید. سرمایه‌داری در این شیوه تولید ناپایدار، بهنگام، چندلایه و پراکنده می‌باشد (پاستر، ۱۳۷۷، ۶۷). این خود شکل‌گیری اقتصاد زیباشناختی را تسهیل نموده، که از مقیاس جهانی تا محلی در ابعاد اقتصادی نامتمرکز عمل می‌کند. در مقیاس محلی و در نواحی روستایی رهیافت پساوردیسم بر تنوع تاکید می‌کند و پیرامون اقتصاد زیباشناختی،

رویکرد گردش‌گری در اولویت قرار می‌گیرد. این در حالی است که تلفیق منابع با اهداف مختلف در محورهای چندگانه توسعه و تمایز مابین توسعه روستایی و کشاورزی در نگرش پساساختاری توسعه همه‌جانبه شکل دیگری به خود می‌گیرد و ضروری می‌سازد که بهره‌وری از منابع در چارچوب اقتصاد سرمایه‌داری و توجه به پایداری، رهیافت تازه‌ای به کار گرفته شود. کشاورزی در این میان یک بعد ثابت تلفیق منابع و بخش‌های اقتصادی در نواحی روستایی می‌باشد که در تلفیق با صنعت، نواحی صنعتی روستایی وابسته به فرآوری محصولات کشاورزی را شکل می‌دهد، و در تلفیق با خدمات در یک روند کلی به شکل‌گیری گردش‌گری کشاورزی منتهی می‌گردد.

گردش‌گری کشاورزی، که گاه گردش‌گری مزرعه‌ای^۱ نیز نامیده می‌شود، گونه‌ای از گردش‌گری روستایی است که در ارتباط مستقیم با کشاورزی در نواحی روستایی قرار دارد. گردش‌گری کشاورزی انعکاسی از تدارک فرصت‌های جدید در زمینه ایجاد فرصت‌های اقتصادی از طریق گردش‌گری در مزارع می‌باشد. این‌گونه از گردش‌گری را می‌توان ترکیبی از یک وضعیت طبیعی و روند کشت و برداشت محصولات کشاورزی، به عنوان فرصتی در محدوده تجربه گردش‌گری دانست. در نواحی روستایی تعدادی مزارع وجود دارد، که در بازنمایی یک قابلیت خاص یا چشم‌انداز بسیار مناسب، ممکن است به عنوان مکانی برای گذران اوقات فراغت از سوی بازدیدکنندگان شهری یا غیربومی انتخاب شوند. شکل‌گیری گردش‌گری کشاورزی ناشی از عواملی در دوسویه یک روند مابین گردش‌گران و کشاورزان می‌باشد. گردش‌گران که در ساختار شکنی پسامدرن، تجربه گردش‌گری انبوه را ارضاکننده نمی‌یابند در پی گریز از محیط‌های پرازدحام و متراکم شهری و زندگی

^۱ - Farm Tourism

در سیطره تکنولوژی در مفهوم گشتل آن (پاپلی یزدی، ۱۳۸۱، ۲۲) به دنبال یافتن مکان‌های جدید برای کسب تجربه‌های اصیل گردش‌گری می‌باشند که این خود با افزایش سطح درآمد و تبلور گذران اوقات فراغت به عنوان یک حق در رابطه است. هرچند جریان سرمایه‌داری سازمان نیافته در عصر پسامدرن در شکل‌دهی به سبک زندگی اکسپرسیونیستی نیز در این امر بسیار سهیم است (پاپلی یزدی، ۱۳۸۲، ۳۷).

کشاورزان نیز در زیر فشارهای حاصل از هزینه و قیمت‌ها و بحران‌های وابسته به آن در تولید مازاد کشاورزی، برای افزایش درآمد خود رهیافت متنوع کردن کشاورزی و فعالیت‌های غیرکشاورزی را مدنظر قرار داده و ارائه خدمات گردش‌گری و گشودن فضای مزرعه را بر روی بازدیدکنندگان به عنوان یک تنوع اختیاری عملکرد مزرعه و منبع درآمد پذیرفته‌اند (willias, ۲۰۰۱، ۳). از این‌رو گردش‌گری کشاورزی به عنوان یک فعالیت بازاریابی مستقیم توانسته است فرصت‌های خاصی را برای کاستن از رشد خطرات از طریق تنوع در یک محیط اقتصادی متضاد و شهری شده فراهم آورد (Brunfield, ۲۰۰۲، ۲)، که دربرگیرنده داد و ستد روستایی در دو جهت محیط مزرعه و یک بخش از تجارت گردش‌گری می‌باشد (Busby, ۲۰۰۰، ۶۳۶). این در حالی است که در مناطق کشاورزی که توجه و سرمایه‌گذاری زیادی انجام شده و ثروتمند هستند و همچنین تنوع زیادی در فعالیت اقتصادی دارند، به دلیل این‌که جاذبه‌های کمتری دارند، نیاز چندانی به توسعه گردش‌گری در آنها احساس نمی‌شود، مناطق حاشیه‌ای که بر پایه کشاورزی سنتی و محدود قرار دارند نیاز بیشتری به تنوع اقتصادی داشته و برای گردش‌گران نیز جذاب‌تر خواهند بود (شارپلی، ۱۳۸۰، ۱۷).

ماهیت سنتی این مزارع نقش مهمی را در توسعه گردش‌گری ایفا می‌کند؛ به گونه‌ای که با برانگیختن حس نوستالژی، علاقه گردش‌گران را به دیدن و تجربه‌کردن شیوه‌ها و زندگی سنتی این مزارع افزایش می‌دهند. گردش‌گری کشاورزی بیشتر یک نزدیکی فزاینده‌ای با چشم‌اندازهای روستایی و بازدیدکنندگان دارد، وقتی که بیشتر به عنوان یک منظره تماشایی در نظر گرفته می‌شود. روند گردش‌گری کشاورزی در مراحل از جاذبه‌ها، فعالیت‌ها، اقامتگاه و امکانات رفاهی طی شده که هر یک از این مراحل دربرگیرنده متغیرهای وابسته‌ای هستند که می‌توانند در چارچوب کنش‌پذیری گردش‌گران و محیط تأثیرگذار باشند. جاذبه‌ها هر یک در محیط‌های مختلف منحصر به فرد بودن را نشان می‌دهند که در برانگیختن انگیزه گردش‌گران مؤثر می‌باشد. در کنار این جاذبه‌ها انجام فعالیت‌های تفریحی همچون پیاده‌روی، ماهی‌گیری، اسب‌سواری، راندن وسایل نقلیه کشاورزی، مشارکت در کارمزرعه و نظیر این‌ها امر ضروری است. اقامتگاه ممکن است در مزرعه برای بازدیدکنندگان تدارک دیده شود و یا اشکالی همچون جا و صبحانه^۱ در کمپ‌ها را دربرگیرد. امکانات رفاهی نیز از سرویس محدوددادن تا دراختیارخودبودن را شامل می‌شود (Skinnre, ۱۹۹۹, ۱۴).

بر این مبنا کشاورزان با شیوه‌های مختلف می‌توانند یک درآمد مکمل را از گردش‌گری به دست‌آورند و در صورت نتیجه‌بخش بودن این فعالیت‌ها ممکن است بالاخره جانشین کشاورزی به عنوان یکی از درآمدهای اصلی شده و به تجارتي سودآور بدل گردند. به‌طور کلی گردش‌گری کشاورزی به عنوان شیوه تحریک‌کننده رکود اقتصادی در نواحی روستایی در نظر گرفته می‌شود که آثار آن را در نواحی روستایی می‌توان به شرح زیر بیان کرد :

---

^۱ - Bed and Breakfast

- گسترش بهره‌برداری از مزرعه .
- نوآوری در نقدینه‌سازی و کسب درآمد مازاد .
- افزایش مصرف‌کنندگان جدید محصولات کشاورزی .
- افزایش آگاهی پیرامون محصولات کشاورزی محلی
- درک و توجه بیشتر به اهمیت نگهداری زمین‌های مورد استفاده .
- کسب درآمد برای اعضای خانوار کشاورز و دیگر کسانی که در مزرعه کار نمی‌کنند .
- تشویق کشاورزان به ادامه کشاورزی با وجود آنکه بازارها بطور فزاینده‌ای رقابتی است .
- کمک به احیا و توسعه سنت‌ها، هنرها و صنایع محلی .
- افزایش و احیاء نمادهای محلی برای جلب توجه بازدیدکنندگان .
- افزایش استفاده از محصولات و خدمات محلی .
- پیشرفت و بهبود فرهنگ، ارتباط و درک درون منطقه‌ای .
- نیازمندی به مدیریت محیطی سالم برای چشم‌انداز روستایی .
- افزایش آگاهی و اطلاعات پیرامون کشاورزی .
- تدارک فرصت برای مدیریت بحران‌های اقتصادی درزمینه کشاورزی.
- افزایش پایداری در طولانی مدت برای تجارت کشاورزی .

پردازش گردش‌گری کشاورزی

در ترسیم یک چارچوب منسجم از گردش‌گری کشاورزی دو سطح به طور کلی قابلیت بررسی دارد. در سطح اول در نظر گرفتن کنش‌گران این‌گونه از گردش‌گری و برخورداری و نقش هر یک از این کنش‌گران در فعالیت گردش‌گری

دارای اهمیت است. در سطح دوم وجود ابژه‌هایی که کنش پیرامون آنها صورت می‌گیرد، یعنی فعالیت‌های گردش‌گری در غالب فعالیت‌های اصلی و جنبی مورد توجه می‌باشد.

کنش‌گران گردش‌گری روستایی شامل گردش‌گر، میزبان و دولت است. که هر یک در روندی از جریان گردش‌گری تاثیرگذار می‌باشند. در این میان هر یک از این کنش‌گران دربرگیرنده ویژگی‌هایی بوده که باید در راستای هدف اصلی گردش‌گری کشاورزی که همان فراهم‌آوردن درآمد مازاد برای کشاورزان است پردازش شوند.

همه بازدیدکنندگان یا گردش‌گرانی که یک یا چند روز خود را در نواحی روستایی و زمین‌های کشاورزی می‌گذرانند دارای سه ویژگی کلی می‌باشند (مطیعی لنگرودی، ۱۳۷۵، ۷۸):

۱. همگی از محیط دیگر یعنی نواحی شهری به محیط روستا آمده‌اند.
۲. به دنبال چیزهایی هستند که مسلماً در محیط زیست آن‌ها نبوده‌است.
۳. عمدتاً فرصت کمی دارند که باید از آن استفاده کنند.

این ویژگی‌ها خود در شناخت انگیزه‌ها و اهداف گردش‌گران کشاورزی تبلور می‌یابد که روندی از جریان گردش‌گری در نواحی روستایی را در برمی‌گیرند. چند انگیزه اصلی گردش‌گران رامی‌توان: ۱- گذران تعطیلات همراه با خانواده ۲- استراحت و تمدد اعصاب ۳- گریز از ازدحام شهری ۴- تجربه گردش‌گری پیرامون کشاورزی یا غذاها و صنایع محلی و بالاخره ۵- پایین بودن هزینه و سهولت دسترسی، دانست.

به طور کلی گردش‌گران پیرامون بازدید از نواحی روستایی و زمین‌های کشاورزی، به ویژگی‌های ذاتی آن همچون فضا، آرامش و آسایش یا به عنوان

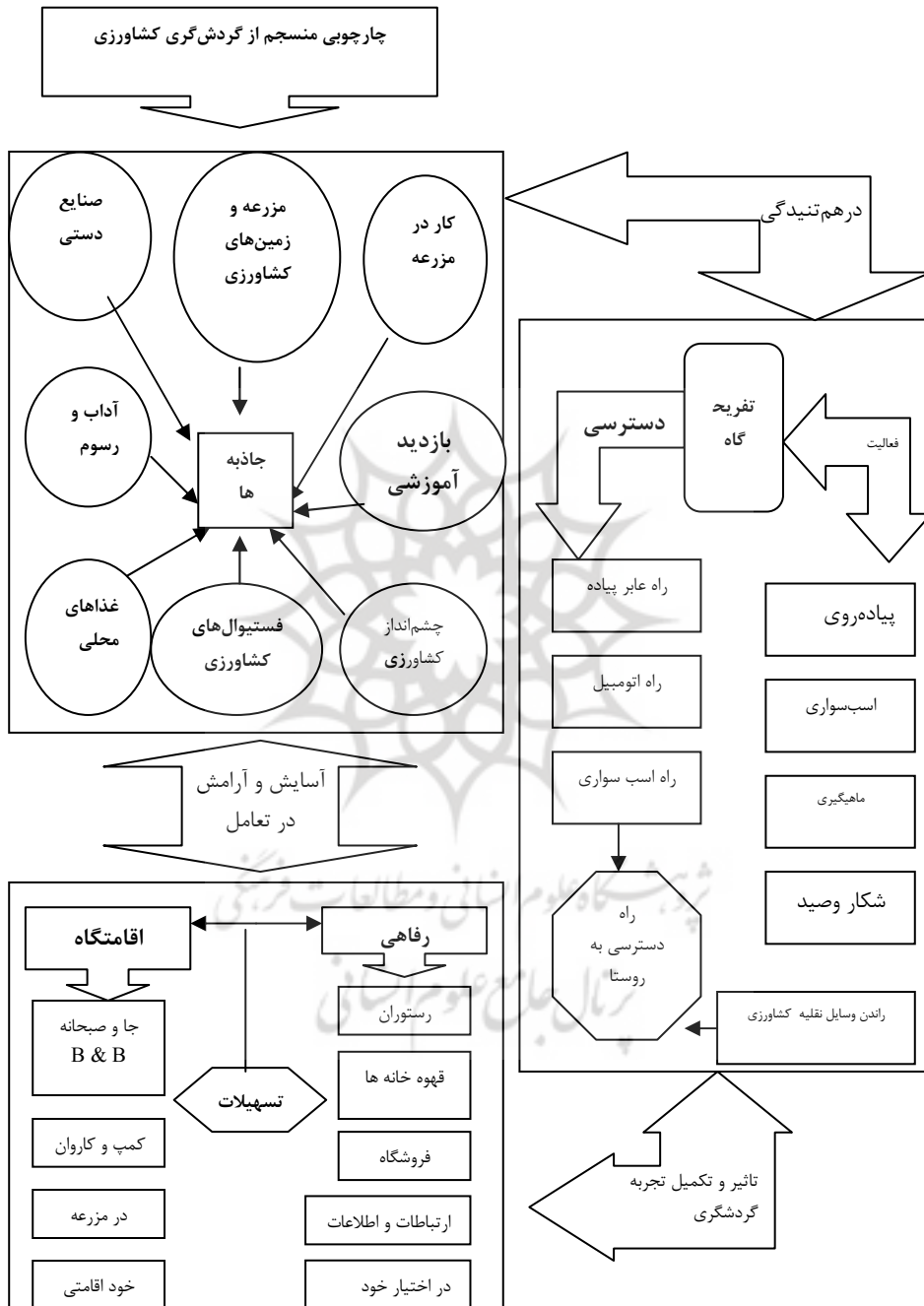
پناهگاه دنیای مدرن بودن اهمیت زیادی می‌دهند و این ویژگی‌ها از ارکان اصلی گردش‌گری در نواحی روستایی می‌باشد (شاریلی، ۱۳۸۰، ۱۱۱) و در صورت ایجاد رابطه مستحکم و پایدار گردش‌گران با مردم محلی و احساس آن‌که در مدت کوتاهی که در روستا به سر می‌برند جزئی از مردم محلی می‌باشند، بازگشت و مراجعت مداومی را سبب می‌گردد (Ryan, ۱۹۹۶, ۳۶) که خود گردش‌گری کشاورزی تداوم‌داری را شکل می‌دهد .

در دیگر سوی کنش‌گری گردش‌گری کشاورزی، میزبان یا کشاورزان قرار دارند که، در رویکردی برای کسب درآمد مازاد، گردش‌گری را در مزارع خود می‌پذیرند. اما نمی‌توان تمامی کشاورزان را به عنوان میزبانانی موفق در زمینه گردش‌گری محسوب نمود. از این‌رو گردش‌گری کشاورزی برای همه کشاورزان نیست بلکه مختص ایجاد گونه‌ای از هویت و شرایط محیطی از سوی برخی کشاورزان برای موفقیت در عرصه گردش‌گری کشاورزی می‌باشد. برخی از شرایط موفقیت کشاورزان به عنوان میزبان در عرصه گردش‌گری می‌تواند مواردی همچون : - هویتی بیرونی، شکلیا و بردبار؛ - تفکری متفاوت و یک مجموعه از مهارت‌ها؛ - نیاز به ایجاد لذت و تقسیم زندگی خود با مهمانان خود؛ - ایجاد یک محیط یا مزرعه جاذب، را دربرگیرد (Lieh Ou, ۲۰۰۲, ۵۸۸). کشاورزان موفق در زمینه گردش‌گری قادر به درک این نکته می‌باشند که این‌گونه از گردش‌گری به عنوان دادوستدی برای کسب درآمد مازاد و جایگزین دربرگیرنده کار در مزرعه در تلفیق با تجارت گردش‌گری می‌باشد (Busby, ۲۰۰۰, ۶۳۶). از این‌رو برای کاستن از فشار هزینه‌ها و بحران‌های وابسته به آن و همچنین برای افزایش درآمد و متنوع کردن فعالیت‌های کشاورزی، رویکرده گردش‌گری می‌تواند مفید واقع شود .

آنچه این کلیت گردش‌گری کشاورزی را در مجموعه‌ای از کنش‌ها ساماندهی می‌کند و توسعه و پیشبرد آن را تسهیل می‌نماید؛ اقدام دولت در ابعاد محلی و ملی برای تشویق و ترغیب این‌گونه از گردش‌گری است. گردش‌گری کشاورزی در ارزش چندبعدی و به عنوان فرآیندی ترکیبی وابسته به دولت در راستای متنوع‌کردن اقتصاد روستایی و تدارک قابلیت‌های بازرگانی در بخش کشاورزی می‌باشد (Williams, 2001, 4). دولت می‌تواند در چارچوب سیاست‌های گردش‌گری نتایج عادلانه‌ای را در صورتی که تاکید آن بر روی کاهش نابرابری‌ها باشد، شکل دهد (Richter, 2001, 48). این خود نیازمند درک اهمیت گردش‌گری به خصوص در زمینه کشاورزی می‌باشد. به عنوان مثال در انگلستان برای تشویق کشاورزان در حرکت به سمت گردش‌گری کشاورزی دولت طی سیاست‌هایی، حمایت مالی را برای این امر در نظر گرفت و مقررات و روندی آسان را برای دستیابی به آن وضع کرد. همچنین کشورهای اتحادیه اروپا و سازمان‌های حمایت‌کننده دولتی در یک شبکه به هم پیوسته برای ترفیع و توسعه گردش‌گری کشاورزی، کمک‌های مالی را برای شرکت و سهام‌کردن کشاورزان در این امر اختصاص دادند (Lieh Ou, 2001, 589). به طور کلی دولت با توجه به وضعیت اقتصادی نواحی روستایی و پی‌گیری راهبرد متنوع‌سازی این اقتصاد می‌تواند در غالب توسعه گردش‌گری کشاورزی اقدام نماید. این خود وابسته به آن است که دولت دوسویه این‌گونه از گردش‌گری یعنی کشاورزان و گردش‌گران را مدنظر داشته و کنش‌پذیری این دو را در دستیابی به اهدافی مثبت تسهیل نماید. این روند وقتی صورتی بهینه می‌یابد که خود گردش‌گری کشاورزی در چارچوبی از سطوح ابژه‌ها به طور منسجم پردازش شود.

در ارائه چارچوبی منسجم از فعالیت گردش‌گری کشاورزی در نظر گرفتن سه جنبه جاذبه‌ها، فعالیت‌های تفریحی و تسهیلات اهمیت اساسی دارد. در این میان این سه جنبه شکل‌دهنده تصور گردش‌گری کشاورزی برای بازاریابی می‌باشند. شکل‌گیری تصور به عنوان یک مفهوم بازاریابی سخت در فعالیت‌های گردش‌گری مطرح است. تاثیر گردش‌گری کشاورزی به نگرش‌ها و رفتارهای مختلف به وسیله تقویت و مطابقت با وضع موجود، آفرینش جدید و تغییر آن‌ها وابسته است. در حوزه گردش‌گری، تحقیقات تصور منعکس‌کننده چشم‌اندازهای متمایز چندگانه بوده که شامل ارتباط با انتخاب مقصد، فرآیند صورت‌بندی، تغییر تصویر و تعدیل تصویر و ارزیابی تصویر می‌باشد. یکی از نقش‌های بسیار بااهمیت تصور مقاصد، اثرش بر فرایند ساختار انتخاب گردشگری است (Hyounggon, 2003, 217). از این‌رو قابلیت بالای این سه جنبه در ارائه تصویری مثبت به گردش‌گر در زمینه توسعه گردش‌گری کشاورزی اهمیت فراوان دارد. چارچوب فوق بر کنش‌ها و ابژه‌های شکل‌گیری و تسهیل توسعه گردش‌گری کشاورزی در یک مکان را نمایش می‌دهد. شکل‌گیری گردش‌گری کشاورزی در نواحی روستایی نیازمند وجود جاذبه‌ها و فراهم‌آوردن دیگر خدمات و فعالیت‌های مربوطه است. گردش‌گری کشاورزی در تجمیع این ابژه‌ها شکل گرفته و روندی از ایجاد درآمد مازاد و دیگر آثار اقتصادی را سبب می‌گردد (Smith, 2001, 7-8).

نتیجه‌گیری

آنچه از گردش‌گری روستایی به طورعام و گردش‌گری کشاورزی به طورخاص ذکر گردید بیانگر آن است که گردش‌گری در نواحی روستایی می‌تواند در تلفیق با دیگر کارکردهای روستا به تنوع و پایداری اقتصاد روستایی به وسیله ایجاد اشتغال و افزایش درآمدهای خانوار و اجتماع روستایی کمک شایانی نماید و یک پهنه گسترده از تجارت و ایجاد فرصت‌هایی برای جذابیت و کشش صنایع کوچک فراهم آورد (Williams, ۲۰۰۱, ۴). از آنجا که نواحی روستایی بسیاری در کشور وجود دارد که دچار رکود اقتصادی بوده و مهاجر فرستی بالایی دارند و همچنین علاوه برآن از قابلیت گردش‌گری نیز برخوردارند، ضروری می‌سازد تا این نواحی در تلفیق کارکرد کشاورزی و گردش‌گری و تنوع‌بخشی به اقتصاد روستایی پتانسیل‌سنجی شوند و راه‌کارهای لازم برای شکل‌گیری جریان گردش‌گری در این نواحی به اجرا گذارده شود.

در این میان وجود چشم‌اندازهای مختلف از کشت محصولات کشاورزی در مکان‌های مختلف فضای کشور با اختصاص محصولات محلی خاص به خود یکی از این قابلیت‌های عرضه محصول گردش‌گری است. کشت بعضی محصولات خاص در نواحی جغرافیایی مشخص، چشم‌انداز باغ‌ها در شاهراه اصلی شمال کشور، استفاده از ابزارها و کشت سنتی در نواحی روستایی حاشیه کویر و نظیر این‌ها جاذبه‌هایی هستند که هر یک قابلیت گردش‌گری بالایی دارند. همچنین بالارفتن سطح کشت گلخانه‌ای و جذابیت خاص آن‌ها می‌تواند زمینه‌ساز جذب گردش‌گر باشد. باید در نظر داشت که شکل‌گیری و گسترش گردش‌گری در نواحی روستایی، رشد اقتصادی، تنوع و ثبات در ایجاد اشتغال، احیاء صنایع محلی، فرصت‌هایی برای افزایش درآمد در پیرامون کثرت موجود در اشتغال،

ایجاد بازار جدید برای محصولات کشاورزی و بالاخره گسترش بنیان‌های یک اقتصاد منطقه‌ای را سبب می‌شود (sharply, ۲۰۰۲، ۲۳۴).

دستیابی به اهداف توسعه گردش‌گری در نواحی روستایی وقتی امکان‌پذیر است که یک سازمان ملی برای ارتقاء و هماهنگی گردش‌گری در نواحی روستایی ایجاد شود. تا بر یک ساختار سازمانی با چهار بعد کشاورزان، ساکنان روستا، منابع روستایی و بازدیدکنندگان نظارت کند و تفریح‌گاه‌های کشاورزی را در عرصه‌های مختلف منطقه‌ای، محلی و ملی گسترش دهد با اهداف این سازمان می‌تواند موارد زیر را در برگیرد (شارپلی، ۱۳۸۰، ۱۷۴):

- امیدوار کردن مؤسسات بازرگانی کشاورزی به توسعه گردش‌گری.
- در نظر گرفتن تفریح‌گاه‌های کشاورزی به عنوان بخشی ضروری از فرآورده‌های کشاورزی.
- بهبود موقعیت رقابتی در بازارهای گردش‌گری.
- سازماندهی فرآوری‌های بازاریابی از طریقی که به اراضی کشاورزی عرضه‌کننده تفریح‌گاه امکان رقابت در بازار در زمینه گردش‌گری داده شود.

هر چند نباید فراموش کرد که گردش‌گری به عنوان یک بخش از اقتصاد سرمایه‌داری، دارای آثار مختلفی به خصوص در نواحی روستایی است. کاستن از آثار منفی آن تنها در صورتی امکان‌پذیر است که توسعه منطقی گردش‌گری در استفاده از منابع کشاورزی روی یک بنیان پایداری تدارک دیده شود و توسعه عادلانه‌ای بین فعالیت‌ها و گروه‌های متفاوت در محدوده جامعه روستایی برقرار گردد و تطبیق‌پذیری مصرف و تولید شکل گیرد.

منابع و ماخذ

- ۱- پاپلی‌یزدی، محمدحسین و مهدی سقایی: سنت و مدرنیته (بازخوانی یک مقاله)، فصل‌نامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۶۶-۱۳۸۱، ۶۵.
- ۲- پاپلی‌یزدی، محمدحسین و مهدی سقایی : گردش‌گری و تبارشناسی، فصل‌نامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۶۸، ۱۳۸۲
- ۳- پارسا، خسرو : پسامدرنیسم در بوته نقد، آگاه، چاپ دوم، ۱۳۷۷ .
- ۴- تقوی، مهدی: اقتصاد سیاسی بین‌الملل، انتشارات پژوهشکده امور اقتصادی، چاپ اول، ۱۳۷۹.
- ۵- خادم آدم، ناصر: سیاست اقتصاد کشاورزی، انتشارات پیشبرد، چاپ اول، ۱۳۷۵ .
- ۶- شاریلی، جولیا و ریچارد: گردش‌گری روستایی، ترجمه رحمت‌الله منشی‌زاده، انتشارات منشی، چاپ اول، ۱۳۸۰ .
- ۷- صباغ کرمانی، مجید : اقتصاد منطقه‌ای ، انتشارات سمت ، تهران ، چاپ اول ، ۱۳۸۰ .
- ۸- کاستلز، امانوئل : عصر اطلاعات، ترجمه احمد علیقلیان و افشین خاکباز، طرح نو، چاپ دوم، ۱۳۸۰ .
- ۹- گیبینز، جان آر : سیاست پست مدرنیته، ترجمه منصور انصاری، انتشارات گام نو، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۱ .
- ۱۰- مطیعی لنگرودی، سید حسن : اهداف جهان‌گردی در استان خراسان، فصل‌نامه تحقیقات جغرافیایی ، شماره ۴۱ ، ۱۳۷۵ .
11. Besculides, Antonia and Mortha E. Lee: Residents' Perceptions Of The Cultural Benefits Of Tourism, Annals Of Tourism Research, Vol. 29, No. 2, 2002 .
12. Brumfield, Robin and Edouard K. Mafou: Agricultural Tourism as Income-Based Risk Management Strategy for Greenhouse and Nursery producers, www.rce.rutgers.edu, 2002 .
13. Busby, Graham and Samantha Rendle: Transition From Tourism on Farm to Farm Tourism, Tourism Management, Vol. 21, 2000 .
14. Cartner, William: Tourism Development, VNB, 1996 .

15. Dematties, Giuseppe: Shifiting Cities, in: Postmodern Geography, ۲۰۰۱.
16. Grang, Mike: Konwing, Tourism and Practices of Vision, in: Leisure/ Tourism Geographies, Routledge, ۱۹۹۹.
17. Holjevac, Ivanka: A Vision of Tourism and the Hotel Industry in the ۲۱st Century, Hospitality Management, Vol.۲۲, ۲۰۰۳.
18. Hyounggon , Kim and Sarah L. Richardson : Motionpicture Impacts on Destination Images, *Annals of Tourism Research*, Vol. ۳۰, No. ۱, pp. ۲۱۶-۲۳۷, ۲۰۰۳ .
19. kneafsey, Moya: Rural Cultural Economy, *Annals of Tourism Research*, Vol. ۲۸, No. ۳, ۲۰۰۱ .
20. Lanza, Alessandro ; Paul , Temple and Giovanni , Urga : The Implications of Tourism Specialisation in the Long Run , *Tourism Management* , Vol. ۲۴ , ۲۰۰۳ .
21. Lieh OU, Fong and Anna Shih: A Framework for Ecotourism and Agitourism Development, Proceedings of IUCN/WCPA-EA-۴ Taipei Conference March ۱۸-۲۳, ۲۰۰۲, Taipei, Taiwan.
22. Long , Richard : The Role of The State in A Rural Development , The Gueiph Seminar Series , University of Guelf , ۱۹۹۴ .
23. Me Ethan, Kevin: Tourism in Globle Socitey, Palgrave, ۲۰۰۱.
24. Oppermann. Martin: Rural Tourism in Southrn Germany, *Annals of Tourism Resarch*, Vol. ۱۳, No. ۱, ۱۹۹۶.
25. Peet, Richard: Theories of Development, the Guilford Press, ۱۹۹۹.
26. Rajan, Roby: Economy and the Remembered Future, *Futures*, Vol ۳۴, ۲۰۰۲.
27. Richter, Lindak: Tourism Challenges in Developing Nations, in: *Tourism and The Less Developed world*, CABI, ۲۰۰۱.

28. Roberts, David: From the Culture Industry to The Aesthetic Economy, www. Arts. Monash. Edu. Ou, ۲۰۰۲ .
29. Robinsom, Guy: Countryside Receration Management, in: Applied Geography, Routledge, ۱۹۹۹.
30. Ryan, Chris: Recreation Tourism, Thomson .۱۹۹۶.
31. Sharpley. Richard: Rural Tourism and The challenge of Tourism Diversification, Tourism Management, Vol. ۲۳, ۲۰۰۲.
32. Smith, Barry: Agricultural Economy, www.cveds.com/profiles/labourlaborforcecolor.doc, ۲۰۰۱.
33. Stamboulis, Yeoryios: Innovation Strategies and Technology for Experience-Based Tourism, Tourism Management, Vol. ۲۴, ۲۰۰۳.
34. Sugiyarto, Cuntur and Adam Blake: Tourism and Globlization, Annals of Tourism Research, Vol.۳۰, ۲۰۰۳.
35. Skinre Malcolm, David Redfern and ceoff farmer: Dictionary of Geography, Fitzroy Dearborn, ۱۹۹۹.
36. Williams, Peter: Agritourism Market and Product Development Status Report, www. Rem .sfu. ca, ۲۰۰۱.